

Kyrkstigar i Roslagen

I historiens hovspår

Projektname: Ridled Roslagen på Kyrkstigar
Projektid: 2013-03-26 t.o.m. 2014-09-15
Journalnr: 2013-2197

Kyrkstigar i Roslagen – i historiens hovspår

Förord

Ridled Roslagen har genomfört ett projekt där några gamla kyrkstigar i Roslagen har kartlagts. Projektet har genomförts under tiden slutet av mars 2013 till mitten av september 2014, det vill säga under 18 månader. Det har finansierats med offentligt stöd via Leader Uross inom Landsbygdsprogrammet. Projektet stöder en utveckling av turism i regionen samtidigt som vi vill rikta uppmärksamheten på ett kulturarv, som kan öka regionens dragningskraft.

Ridled Roslagen är en ideell förening som syftar till samverkan mellan entreprenörer som bedriver hästverksamhet. Basis i samverkan är ett koncept som går under namnet ”Bädd & Box”, där ryttare kan rida från gård till gård under flera dagar.

I projektet sökte efter gamla medeltida kyrkstigar som skulle kunna användas som ridstigar. Vi har i projektet funnit fem gamla kyrkstigar och också konstaterat att de inte med automatik kan inlemmas i en ridled utan ett hundra procentigt tillstånd från markägarna. Den korta projekttiden har inte medgett att ägarförhållandena klarlagts och markägarnas tillstånd kunnat inhämtas.

Vår förhoppning är att vårt arbete inte varit förgäves utan att man utifrån de resultat vi nått kan gå vidare för att nå fram till fler godkända ridstigar i Roslagen. Vi redovisar därför i denna rapport resultatet av 18 månadernas projektarbete med kyrkstigarna i Roslagen. Rapporten har sammanställts av Yvonne Johansson med bistånd från projektgruppen.

För Ridled Roslagen

Jorun Skagerberg

Innehållsförteckning

Kyrktvång och kyrkogångsplikt	5
Kyrkstig	6
Hävdad stig, finns det?	6
Att fastställa gammal kyrkstig på aktuell karta	7
Undersökta kyrkstigar	9
Häverö kyrka – Gribby	10
Ununge kyrka – Myra	13
SöderbyKarl kyrka – Norra Råda	16
Roslagsbro kyrka – Lillråda	19
Lohärad kyrka - Kristineholm	21
Fastställa ridvägar på karta	24
Avslutning	24

Kyrktvång och kyrkogångsplikt

Kyrkans makt var mycket stor på medeltiden. I mitten av 1100-talet blev Sverige ett eget ärkestift och tanken att Sverige skulle kunna bli ett kristet kungarike i det katolska Europa tog form. Kyrkans roll i skapandet av kungamakter var stor i Europa där ärkebiskoparna krönte kungen. Kyrkan förde med sig kunskap hur man skulle staga upp en kungamakt. Kyrkans män förde med sig lärdom om den latinska skriftkulturen, lärdom om Medelhavsvärlden och introducerade regelbundna skatter, tiondet. Tiondet fick stor betydelse för sockeninindelningen och uppbyggnaden av stenkyrkor. Tusentals små kyrkor byggdes runt om i landet. Från mitten av 1100-talet till år 1300 byggdes 1750 sockenkyrkor i Sverige.¹ De kunde byggas både av enskilda personer som kungen, stormännen och representanter för den kyrkliga överheten, och av ett kollektiv som bygdelag eller tingslag.

Sockenkyrkorna ingick i ett nätverk, som var sammanbundet via stift och prostier. Sockenbildningen skedde tidigast i södra Sverige och sist i norra Sverige. Socken betyder ”söka”, att man sökte sig till sin kyrka. De människor som hörde till en viss kyrkas ”sfär” skulle erbjudas dop och begravning. Man var också tvungen att gå i kyrkan, oavsett avstånd och väglag, så kallat *kyrkotvång*. Det vanligaste var att man gick till fots men man kunde också färdas med häst.

Kyrkotvånget gällde redan på medeltiden då Sverige var katolskt. Då var huvudregeln att alla skulle komma till kyrkan varje söndag och helgdag. År 1536 bestämde Gustav Vasa att svenskarna skulle bli lutheraner och att det skulle vara fortsatt kyrkotvång och böter för den som inte gick i kyrkan.

På 1600-talet skärpte kyrkan radikalt sina krav på närvaro samtidigt som prästämbetets befogenheter stärktes. *Kyrkogångsplikt* infördes och reglerades i lagen på 1600-talet. Det blev samtidigt allt svårare att upprätthålla tvånget då landet bebyggdes mer och avstånden till kyrkorna växte. Därför infördes specialregler på flera håll i landet. Till exempel beslutade landstinget för dåvarande Västerbotten/Norrbotten år 1681 följande om kyrkotur. Den som bodde inom en mil från kyrkan skulle besöka kyrkan varje söndag, för den som bodde mellan en till två mil räckte det med varannan söndag. Och så vidare. Var avståndet till exempel åtta mil så räckte det med var åttonde söndag. Det var ändå tufft för gårdarna då ett kyrkbesök kunde ta flera dagar ibland upp till en vecka. Det infördes också andra lättnader i tvånget, alla behövde inte komma till kyrkan lika ofta, det kunde vara så att kyrkotvånget gällde ”så många som gården tål” och besök i annan kyrka gav också laga förfall.² I andra delar av landet kunde det vara reglerat på annat sätt.

Kyrkotvånget innebar således att varje familj var skyldig att besöka kyrkan varje söndag eller om avstånden var långa ett reglerat antal gånger per år. Dessutom skulle man gå till kyrkan vid kyrkliga högtider samt vid bröllop, dop och begravningar. Det fanns också lag som tvingade sockenborna att delta i byggnad och reparationer av kyrkobyggnaden.

Kyrkogångsplikten avskaffades i Sverige i och med 1809 års regeringsform.

¹ Bygd och Natur, 2/2014, sid 18, Maja Hagerman

² Medleforskaren John Olofsson.

Kyrkstig

På en kyrkstig kunde man ta sig från en by eller gård i socknen till sockenkyrkan. Kyrkstigen var ibland en vandringsstig som på ett genare sätt än landsvägen ledde från gårdar och byar till sockenkyrkan. Särskilda kyrkstigar omtalas redan på 1300-talet i Sverige. Man gick dem sommartid. Det var vanligt att man gjorde sällskap från byarna, kvinnorna gick för sig i svarta långkjolar med huckle på huvudet, männen gick för sig.

Att kvinnorna gick för sig till kyrkan med bibeln i handen och med huckle på huvudet illustreras med tavlan av Carl Wilhelmson, Fiskarkvinnor på väg till kyrkan.

De som hade råd med häst kunde rida till kyrkan. Man sökte också hålla kyrkstigarna framkomliga för häst med släp, vilket behövdes vid sjukdom, olycksfall eller begravningar. Vintertid färdades man efter vintervägar som kunde gå på frusna mossar, vattendrag och sjöar och således ha andra sträckningar. I vårt projekt var vi intresserade av sommarvägarna.

Ofta låg de första skolorna i närheten av kyrkan. Kyrkstigarna fortsatte att användas som skolvägar, där barnen från byarna vandrade den många gånger långa vägen till skolan. Detta medförde att flera kyrkstigar fortsatte att vara tydliga stigar även efter att de förlorat sin roll som gångstig till kyrkan.

Många tidigare kyrkstigar har idag tappat sin funktion som stig och spåren efter dem har försvunnit. Bitvis kan en del av sträckningen finnas kvar, bitvis kan den vara helt borta. Marken kan också vara såld och uppdelad i tomter omgärdade av staket, som gör att man inte får tillträde till den gamla stigen.

Hävdad stig, finns det?

Vi hade hört att kyrkstigar var så kallade *hävdade stigar* som markägarna måste hålla framkomliga, inte fick förstöra eller hindra folk från att nyttja. Vår tanke var att dessa stigar skulle kunna användas som ridvägar. Det sades också att för att en stig skall vara hävdad behöver den ha varit i funktion under de senaste 20 åren.

Då rättsläget var oklart sökte vi kontakt med Lantmäteriet. Där fick vi reda på att det inte finns något som kan kallas *hävdad stig*. Man söker idag i lagstiftningen komma bort från begreppet hävd och enbart tala om servitut. I svensk rätt är förmånen av servitut knutet till en viss fastighet. Den fastighet, till vars förmån ett servitut skapats, kallas den härskande fastigheten och den, på vilken servitutet lagts, den tjänande. Servitut kan skapas på tre sätt.

- Skriftliga avtal enligt bestämmelser i 14 kap Jordabalken, t ex rätt att nyttja väg. Där kan det finnas en skyldighet för ägaren av den tjänande fastigheten att fullgöra underhåll av väg åt den härskande.
- Lantmäteriförrättning enligt fastighetsbildningslagen
- Expropriation enligt expropriationslagen.

Då ett servitut alltid knyts till en härskande fastighet är det inte intressant för oss.

Det finns således inget som tyder på att en gammal kyrkstig direkt kan användas som ridled. Självklart finns allemansrätten som ger den enskilde tillstånd att tillfälligt få *nyttja* en stig. En gammal kyrkstig har ofta många fastighetsägare som äger varsin bit av stigen eller en bit gemensamt. För att få *bruka* gemensamt ägda fastigheter gäller att man måste ha tillstånd från alla ägarna, det vill säga hundra procentigt tillstånd.

När det gäller ägarförhållanden finns uppgifter hos lantmäteriet. En väg som under skiftena blev *gemensamt ägd väg* ägs fortfarande gemensamt om lantmäteriet inte gjort någon ny förrättning. Har det gjorts någon ny åtgärd, t ex ny fastighetsbildning, kan delar av eller hela vägen vara borta. Uppgifter om detta finns hos LMV. Under den korta projektiden har vi inte hunnit med att helt klarlägga ägarförhållandena. Vi har haft kontakt med några markägare men den korta projektiden har inte möjliggjort att vi hunnit teckna några avtal.

Att fastställa gammal kyrkstig på aktuell karta.

För att hitta information om gamla kartor tog vi kontakt med Ylva Othzén, Länsstyrelsen Stockholm samt Gun-Britt Rollén på Lantmäteriet i Örebro, där vi fick flera goda tips. Vi sökte information i litteratur och på Webben. Efter en tid in i projektet kom Sonia Wallentinus med entusiasmen och stor kompetens in och deltog i det vidare arbetet. Sonia översatte information från gamla kartor till nya kartor och skapade de kartor över kyrkstigarna vi redovisar i rapporten.

Sverige har en av världens bäst bevarande kartsatser, eftersom vi har haft så få krig. Lantmäteriet tillkom redan 1628, men de flesta historiska kartorna kommer från 1700- 1800-talet, då man skiftade marken för att få ett effektivare jordbruk. Det kan dock saknas bra kartmaterial från de stora gårdarna, eftersom det inte fanns behov av någon jordreform med bara en ägare. Kartorna är idag arkiverade på bl.a. Lantmäteriet men de finns även digitalt tillgängliga på lantmäteriets hemsida.

Storskiftet från mitten av 1700-talet till 1827. Man lade då ut gamla häradsvägar till gemensamt ägande. Det kunde ibland gälla vägen till kyrkan, men det var inte vanligt att man reglerade ägandet av små stigar.

Laga skifte 1828-1927(1972). I detta skifte flyttades gårdar ut. Det förekom hemmansklyvningar, ägostyckningar och man lade ut gemensamma vägar. Vägen mellan byarna, vägen till sjön grustag m.m. lades ut gemensamt, dessa kan kallas samfälliga vägar, allmänningar m.m. Ingen ville vara ensam ägare av den marken eftersom man skulle betala skatt för den mark man ägde.

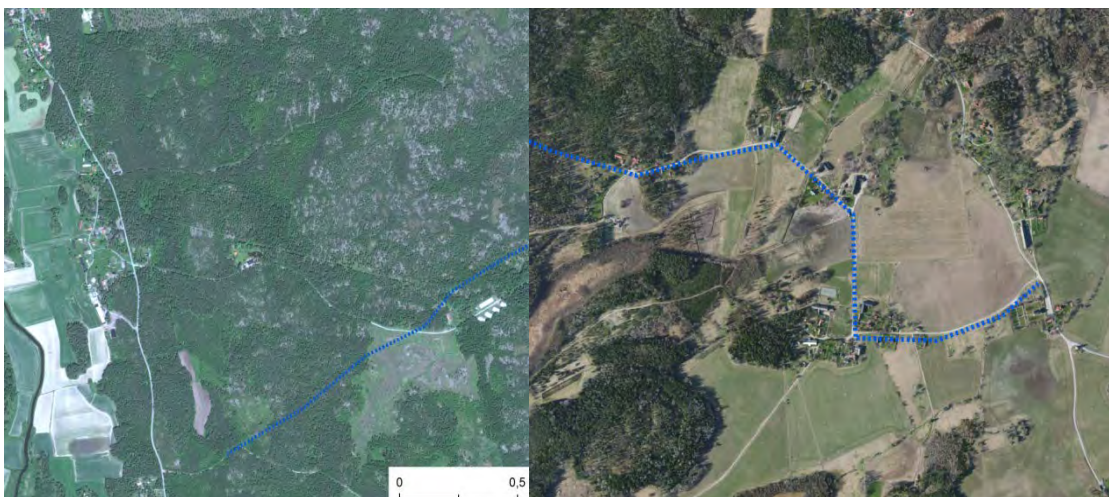
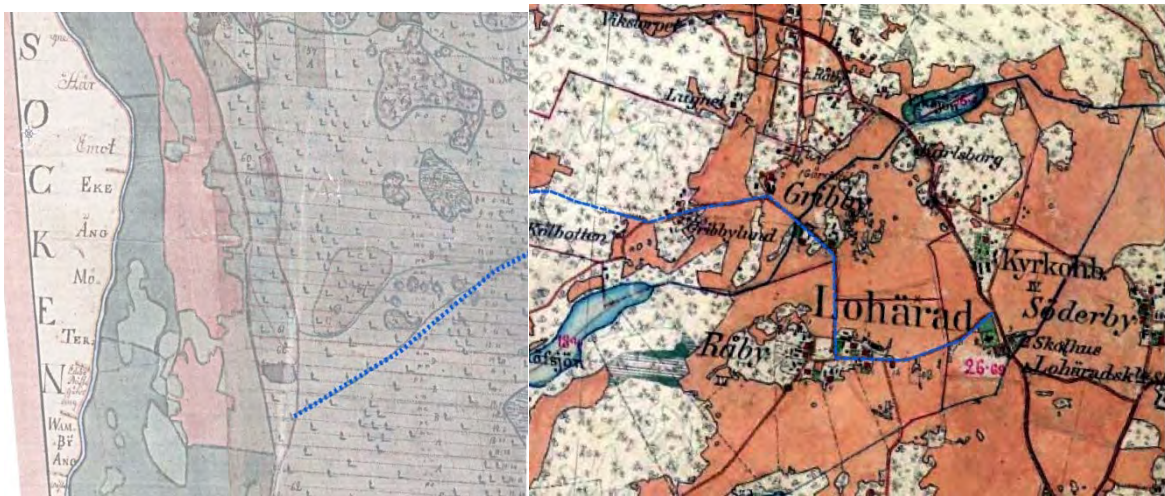
Häradsekonomska kartan från tiden runt 1900. Det är denna karta som vi framförallt har använt för att hitta de gamla sträckningarna och överföra dem till dagens landskap, se nedan.

Gamla ekonomiska kartan från 1952. På denna karta finns fortfarande flera gamla vägar och stigar kvar.

Nu aktuella kartor bygger på flygfotografier och där finns inte alla gamla stigar med. Stigarna genom skogen syns kanske inte från luften och då kommer de inte med på kartan.

Satellitbilder med god upplösning är numera tillgängliga över hela Sverige, men inte heller på dessa är det lätt att hitta stigar.

Med hjälp av geografiska informationssystem har kyrkstigarna jämförts med aktuella kartor och satellitbilder, se nedan.

I vänstra spalten syns överst den äldre kartan över Gribby med delar av den aktuella kyrkstigen som en blå linje. Under denna bild visas samma sträckning på en satellitbild. I högra spalten visas delar av Brudstigen vid Lohärads kyrka och under den hur Brudstigen följer dagens vägnät väldigt väl. Källor Lantmäteriets historiska kartor och ESRI satellitbilder.

Undersökta kyrkstigar

I vårt projekt sökte vi efter kyrkstigar som skulle kunna användas som ridstigar inom vårt område. Vi sökte i Roslagen runt sjön Erken och upp till Häverö. Efter en tids sökande beslutade vi att koncentrera oss till att söka vid femkyrkor, nämligen Häverö, Ununge, Söderbykarl, Roslagsbro och Lohärad. För att hitta information har vi varit i kontakt med kyrkorna, hembygdsföreningarna, kommunen, länsstyrelsen, riksantikvarieämbetet samt andra organisationer och personer som antas kunna ha någon kunskap om gamla stigar till kyrkorna. De fem kyrkstigarna presenteras enligt följande upplägg: kort beskrivning av *kyrkan*, av *byn* där stigen började, beskrivning av stigens *status*, kort om *ägarförhållanden* samt slutligen *häradskartan och satellitkarta* över stigen.

På den fina handritade kartan över Erkens omgivning som vi hittat på nätet finns tre av kyrkorna i vårt område, nämligen Ununge, Söderbykarl och Lohärad.

Källa: Estuna Söderbykarls församling

Häverö kyrka – Gribby.

Häverö Kyrka

Häverö är en bygd av stenar och hällar som slipats av havets vågor. Det är ett skärgårdslandskap där marken har stigit upp ur havet. Häverö bestod nästan uteslutande av skattejord med bönder som sedan urminnes tider själva ägt sin jord och betalat skatt till kronan.

Häverö kyrka tillhör idag Häverö-Edebo-Singö församling i Uppsala stift. Före sammanslagningen 2006 hörde kyrkan till Häverö församling. På platsen fanns tidigare en träkyrka från 1150-talet som var 7 x 7 meter stor. Nuvarande kyrkas långhus och sakristia är daterade till tiden omkring år 1300. Kyrkan är rik på medeltida målningar de flesta utförda på 1470-talet av en mästare som stod Albertus Pictor nära. Altarskåpet är ett praktfullt 1500-tals arbete och kyrkans Birgittabild kan ha stått redan i den äldre träkyrkan. Birgitta var antagligen Häverös skyddshelgon.

Vid slutet av 1600-talet var kyrkan i dåligt skick. Murarna hade sprickor, fönstren hade blåst sönder, golvet var ruttet och i sakristian behövde taket stöttas. Församlingen anhöll om kollekt i stiftets kyrkor för att bekosta reparation, men fick avslag med hänvisning till de svåra tiderna. Församlingen fick på egen hand bekosta reparationsarbetet som genomfördes omkring år 1700. På 1850-talet överkalkades målningarna i långhuset. 1905 restaurerades kyrkan och målningarna togs fram.

Nordväst om kyrkan står en märklig klockstapel - en av de äldsta i Sverige och äldst i länet. Troligen byggdes stapeln på 1500-talet, men byggnadssättet är betydligt äldre. I stapeln hänger två kyrkklockor, varav den ena skulle hamnat i Skottland, men som av okänd anledning hamnade i Häverö, troligen vid mitten av 1600-talet.

Häverö kyrka med klockstapel

Ett stort gravfält gränsar till kyrkogården. Norr om kyrkan ligger Buska. Kanske fanns här en hovgård, ett kunga- eller gudahov, innan kristendomen och kyrkan byggdes. Hov var en plats där kung och folk dyrkade hednatidens gudar.

Gribby

Gribby är en by i skogsbygden med mycket gammalt ursprung. Här finns bronsåldersgravar och spår från järnåldern och vikingatiden. I västra Gribby finns också spår av en hålväg. Havet var på bronsåldern 25-30 meter högre. Söder om byn i en blockrik moränsluttning i hagmarken finns gravfält från äldre järnåldern.

Gribby är en gammal bolby, omnämns första gången 1409 som Grydby. Väster Gribby bestod på 1500-talet av tre och en halv skattegårdar, vilka under 1700- och 1800-talen ägdes av Skebo bruk. Östra Gribby bestod på 1640-talet av fem gårdar. Ett enda hemman i Gribby klarade sig undan ryssarnas härjningar 1719 enligt uppgift.

Bebyggelsen har idag homogen karaktär. Gårdar och uthus samt byägor förmedlar fortfarande en relativt oförändrad tradition. I Gribby liksom i många andra byar i Häverö socken är uthus, bodar och ladugårdar bevarade, vilket bidrar till att ge byn ett stort miljömässigt värde.

En stor del av informationen om Häverö och Gribby har vi fått genom samtal med Jan-Olof Ivarsson och hans bok om Häverö socken.

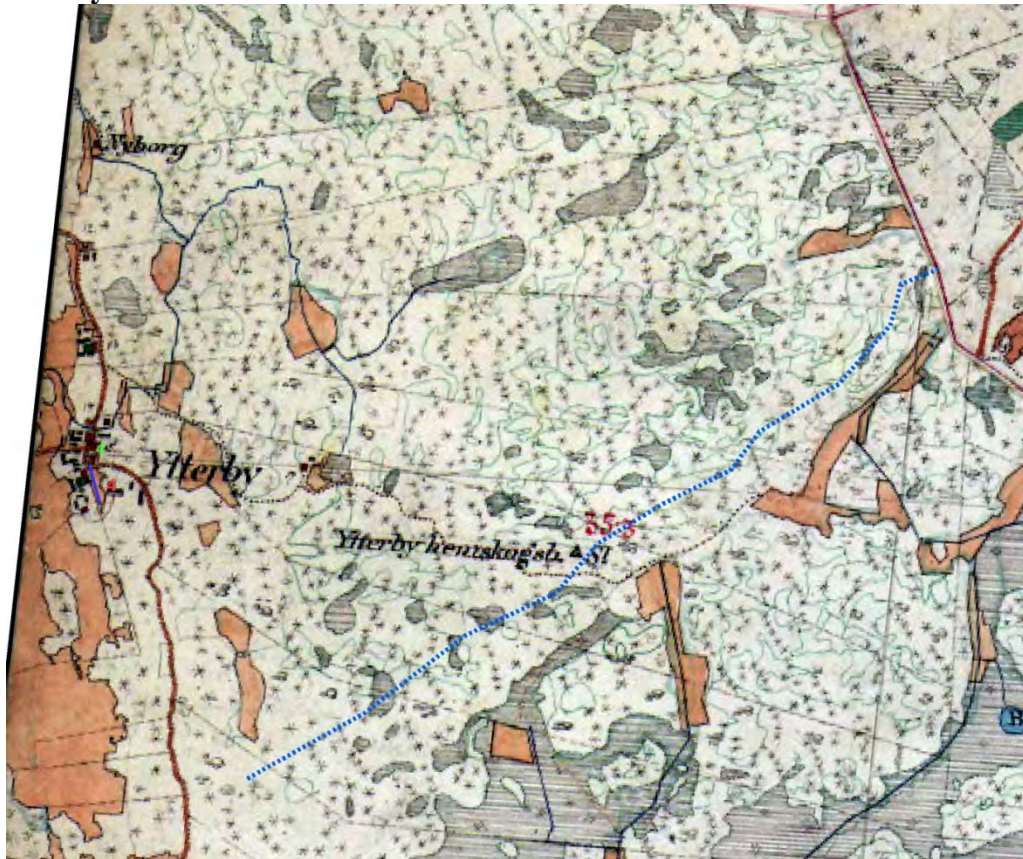
Beskrivning av kyrkstigen Häverö-Gribby

Stigen finns på en gammal karta från 1700-talet. Vi har försökt översätta den till dagens karta. Det är svårt att veta om det finns några spår kvar efter stigen. Olle Edvinsson i Gribby har varit väldigt intresserad av att hitta den. Han har hjälpt oss med synpunkter, historiska berättelser och hjälpt till med att tyda kartor. Under pingsten 2014 arrangerades en vandring genom skogen till Häverö kyrka för byborna i Gribby. Vandrigen gick delvis över mycket svår terräng, kärr och stora stenar. Kanske gick vandrigen någon bit på den gamla kyrkstigen men mestadels följde den inte den gamla kartan. Vi är idag inte säkra på sträckningen av den gamla kyrkstigen då det inte finns tydliga spår som stämmer med den gamla kartan. Det går inte att rida på stigen.

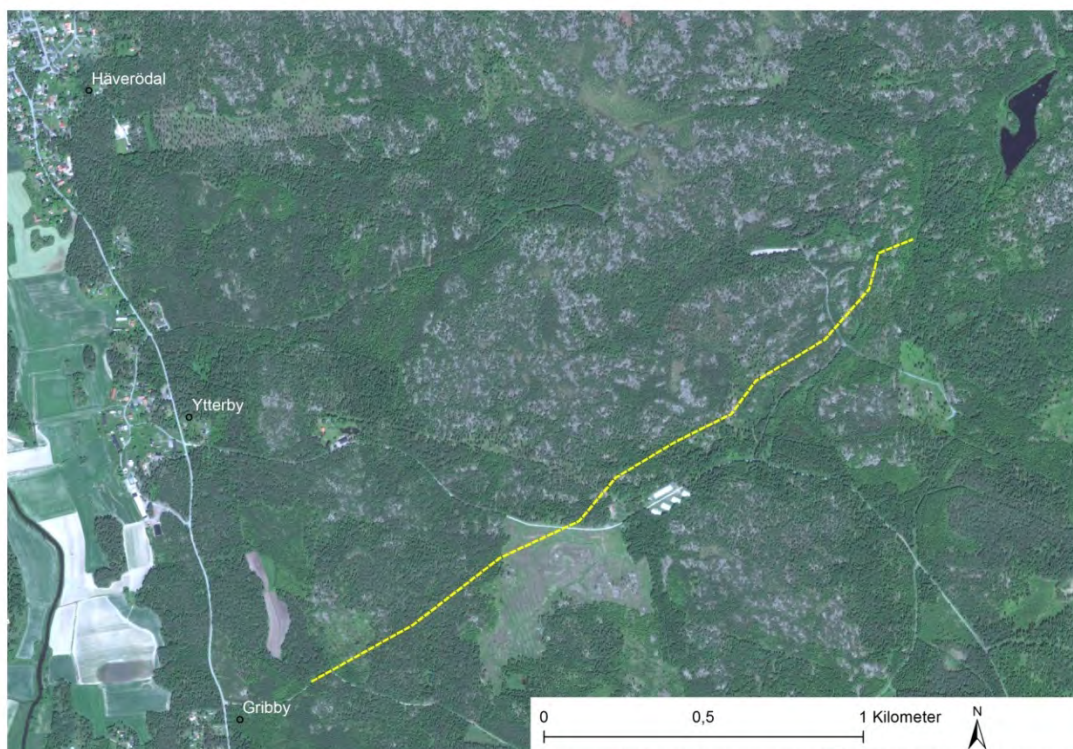
Ägarförhållanden

Marken ägs huvudsakligen av Holmens bruk och av Naturvårdsverket. Då sträckningen ännu är oklar går det ej att fastställa markägarna i detalj.

Gribby Häverö Häradskarta

Satellitkarta Gribby Häverö härad

Ununge kyrka – Myra

Ununge kyrka

Ununge socken nämndes första gången år 1287. Kyrkobyggnaden är av uppländsk typ och helt tillkommen på medeltiden. En mer färgstark färgglad kyrka än denna är svår att finna i Roslagen, exteriören med grå och röd granit mellan breda vita fogar, interiören med färgstarka ”medeltida” målningar. Mycket pekar på att kyrkan uppfördes under 1200-talet.

Triumfkrucifixet i trä är från omkring 1270 och ett av de finaste som bevarats i vårt land. Det har sin närmaste motsvarighet i Danmark. Först efter medeltidens slut infördes bruket av bänkar, som till en början, fränsett herrskapsbänkarna, tycks ha varit ganska primitiva. Man vandrade alltså långa sträckor till kyrkan och sedan stod man eller satt obekvämt. På 1500-talet byggdes kyrkan till då befolkningen ökat.

Ununge kyrka

Myra by

Myra by är en gammal fin gård som Jan-Olof Ivarsson, Häverö, hade mycket att berätta om. Idag bor ingen där. Myra by utgjordes från början av ett halvt mantal, oklart vilken bolby den avgärdades ifrån. År 1550 var en person mantalsskriven där och 1642 delades Myra mellan Erik och Lars Mattsson, de hade varsitt fjärdedels mantal. De bodde nog i samma hus, men det huset finns inte kvar. År 1760 delades skattehemmanet mellan unge Anders och Per Andersson. På 1800-talet delades den andra fjärdedelen mellan Mats Olofsson och Mats Ersson. År 1870-72 köpte Skebobruk byn och marken, de ville ha skogen och fyra bönder blev arrendatorer. 1888 fanns det en skola i Myra och där bodde flera familjer.

1903 sålde Skebo Bruks sista brukspatron, Knut Michaelson, både herrgård och bruk och därmed Myra. Omkring 1908 fanns planer på att dela upp Myra i tomter för avsalu men därav blev intet. Folk bodde kvar några år, en byskräddare var bofast i Myra till 1917. 1924 gick bruket i konkurs och Myra såldes till Holmens bruk som behövde skog till papper. På slutet bodde det skogshuggare i Myra, den sista flyttade ut år 1946. Holmen har nu släppt en bit mark vid Myra till Naturskydd.

De obebodda husen i Myra by

Beskrivning av kyrkstigen Ununge-Myra

Det finns en stig som är farbar nästan hela sträckan. Från Ununge till byn Söderhenninge är det vanlig väg. Sedan är det en grusväg med gräs i mitten, bitvis hårt grus. En liten bit i skogen är det en skogsstig. Det finns bommar. Hela kyrkstigen är möjlig att rida. Sträckning cirka 12 km.

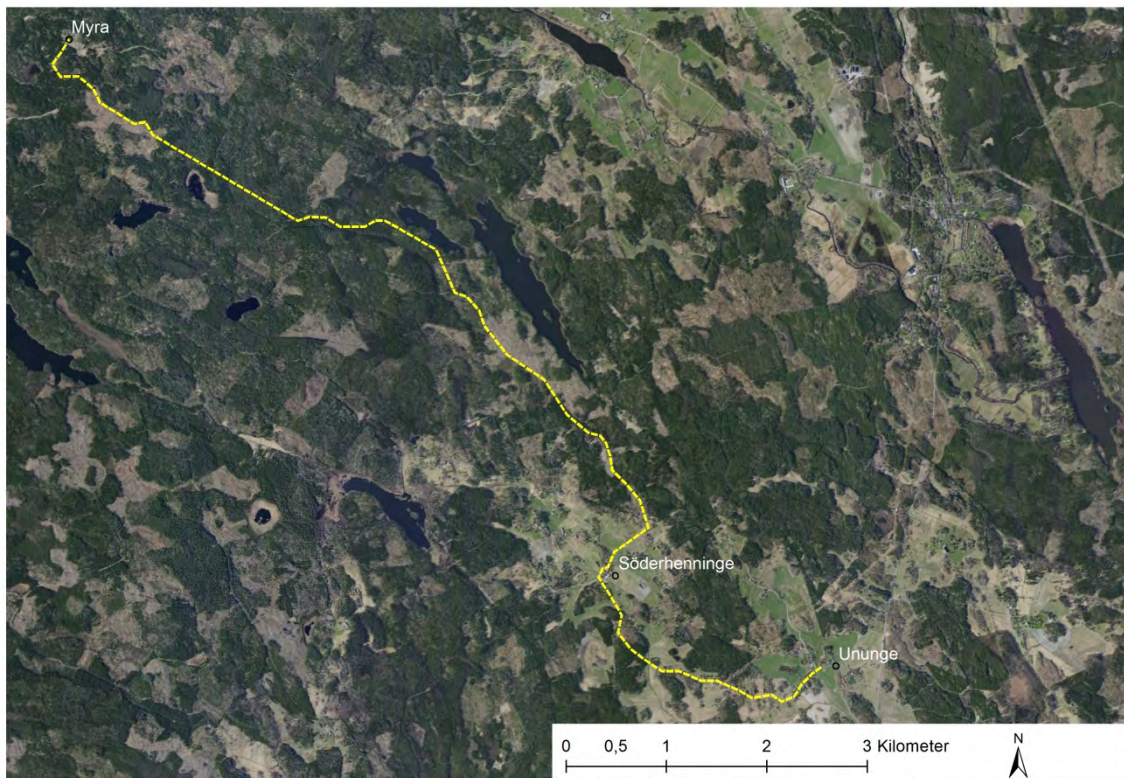
Ägarförhållanden

Marken ägs av Holmens Bruk, Skebobruk Skog AB, bröderna Kjell och Lars Gustafsson plus flera mindre markägare.

Härads-karta Ununge Myra

Satellitkarta Ununge Myra

SöderbyKarl kyrka – Norra Råda

SöderbyKarl Kyrka

Från början var det två kyrksocknar, Söderby och Karl, och trots protester från bägge församlingarna genomdrevs år 1816 en sammanslagning. Redan innan sammanslagningen fungerade Karls socken som ett annex till Söderby. I Karls socken fanns redan på medeltiden två sätesgårdar, Stensta och Karlösa, och förmodligen fungerade Karls kyrka som gårdskyrka till en av dem. Karlskyrkan berättar om det romanska skedet, den byggdes under tidigt 1200-tal och fick ett kraftigt försvarstorn, vars grund man fortfarande kan se. Den lilla Karlskyrkan övergavs och finns kvar som en pietetsfullt vårdad ruin. Den används under sommarmånaderna vid friluftsgudstjänster, dop och vigslar.

Socken har ett unikt helgon som länge tillbads. Riksmarskalken Svante Nilsson blev hjälpt mot allvarlig sjukdom 1502 av "Sankte Karlungh i Roden", som nämndes som helgon redan på 1200-talet. Hans ben förvarades i Karls kyrka, men vid reformationen grävdes de ner på kyrkogården – utom en benknota som låg i ett silverskrin. Men 1641 besöktes kyrkan av en sträng biskop som bestämde att skrinet skulle brännas, inga katolska kyrkobruk tilläts. Så försvann de spåren. År 1916 fann man i en uttorkad sjö nära Eriksskulle en kyrkklocka i form av en bikupa, den härstammar troligen från Karls kyrka och gömdes i samband med reformationen.

En kyrka i Söderby omtalas redan 1292 och det var troligen en redan då mycket gammal träkyrka vars lämningar helt försvunnit. Huvudkyrkan i Söderby uppfördes i början av 1300-talet och var så väl tilltagen från start att ingen om- eller tillbyggnad krävdes trots att befolkningen ökade med tiden.

Söderbykarl kyrka

Norra Råda

Norra Råda ligger väster om sjön i socknens östligaste del. Bebyggelsen i Norra Råda är löst grupperad på båda sidor om vägen omgiven av åker och hagmark. Bebyggelsen är anpassad till terrängen. I vissa fall består gårdsbebyggelsen fortfarande av boningshus och uthus som bildar mer eller mindre slutna gårdar, men i många fall har mindre uthus ersatts av större ekonomibyggnader. Rådasjön är en grund slättsjö. I dess södra del består skogen av örtrik granskog på kalkrik morän. Den botaniskt rikaste delen har avsatts som naturreservat. Här

finns bland annat Guckusko och gammal skog. Det finns en badplats vid Rådasjön, mellan Norra och Södra Råda.

Beskrivning av kyrkstigen Söderbykarl-Norra Råda

Stigen ifrån Norra Råda och söderut går på en gammal skogsväg som går fram till en lada som heter Tandrudan. Den ägs av Erikskulles hembygdsförening och varje sommar hålls friluftsgudstjänst där. Förr var ladan en populär mötesplats för ungdomar mellan de två byarna. Ladan var förr också ett rastställe för konfirmander på väg från Råda till kyrkan. Den kan fungera som rastplats även idag då här finns bord och torrdass.

Tandrudan

Bild: Söderbykarls fornminnes- och hembygdsförening

Efter att ha passerat Tandrudan är det äng- och skogsmark ett kort stycke innan det återigen blir skogsväg.

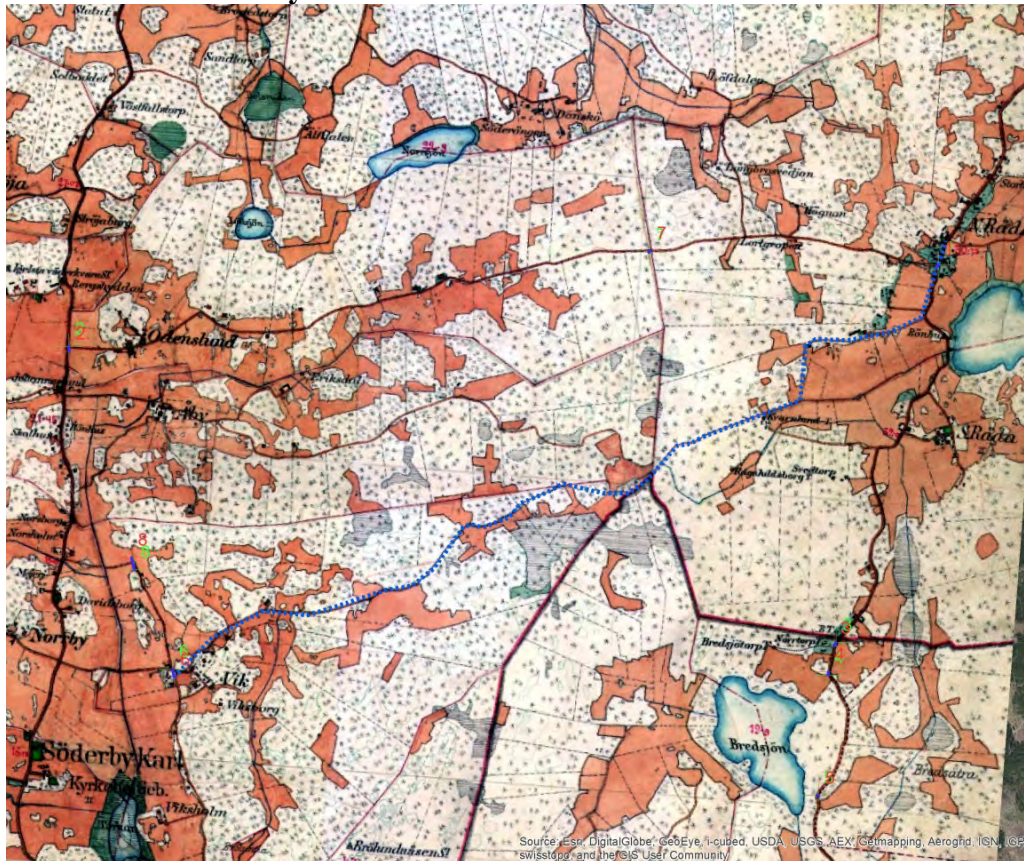
Innan man är framme i Söderbykarl passerar man Erikskulles hembygdsgård som näst efter Skansen är det största friluftsmuseet i Sverige. År 1919 upplät bonden Erik Eriksson sin beteshage Norrgärdesbacken till hembygdsföreningen. I backen fanns flera fornlämningar och på marken runt dem började man bygga upp ett bygdemuseum i Artur Hazelius anda. Under de kommande decennierna flyttades ett flertal byggnader till Erikskulle från Söderbykarl och kringliggande roslagssocknar. Museet inrymmer tusentals föremål från Söderbykarl och socknarna runt omkring – allt från stenålderyxor och vikingabåt från 1000-talet som väckt uppmärksamhet världen över, till ett salongsmöblemang från 1800-talet. På området finns bland annat ett par torp från 1700- och 1800-talet. Här finns byggnader som inrymmer jordbruksredskap och vagnar, och uniformer, vapen och andra persedlar för soldaten och båtsmannen. En smedja och en lanthandel komplett med inredning och inventarier finns också att se. Museet har även en omfattande samling kläder och textilier.

Kyrkstigen har samma sträckning som Roslagsleden. En bit på mitten av Kyrkstigen är det lite sank mark, annars jättefint. Kyrkstigen är 6-7 km lång.

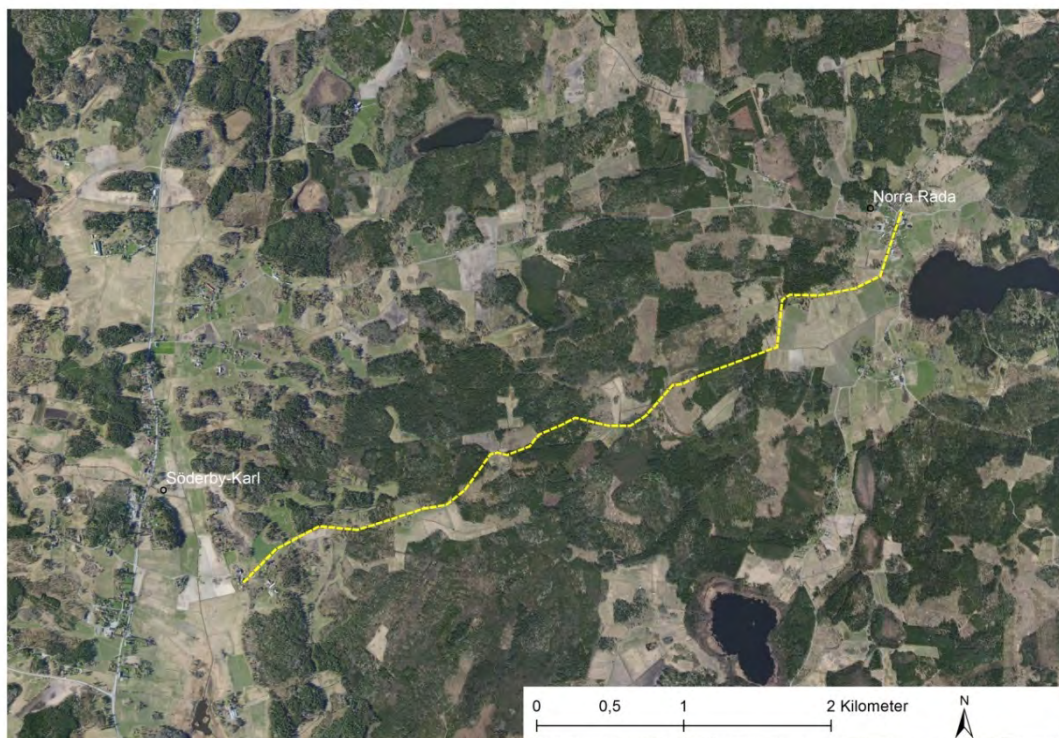
Ägarförhållanden

Vägen ägs av en vägförening som på möte i september 2014 tar upp frågan om ridstig.

Härads-karta Söderbykarl Norra Råda

Satellitkarta Söderbykarl Norra Råda

Roslagsbro kyrka - Lillråda

Roslagsbro kyrka

Roslagsbro kyrka ligger på en höjd och ärkebiskop Nathan Söderblom kallade den Roslagens katedral. Den ligger i en sluttning ned mot en liten å. På en höjd nordost om kyrkan som saknar torn står en klockstapel från 1700-talet. Kyrkans blottade murverk består av natursten, med undantag av det putsade gravkoret som är uppfört i tegel. Det nuvarande långhuset utgör den ursprungliga salkyrkan byggd på 1200-talet i gråsten. Då fick kyrkan det ståtliga triumfkrucifixet. I kyrkan finns bland annat en S:t Eriksbild från 1200-talet som har tjänat som inspiration till den utformning av Stockholms stadsvapen som Stockholms kommun numera använder sig av. Interiören i kyrkan präglas främst av kalkmålningarna, som enligt en försvunnen inskrift tillkom 1471. Väggmålningarna togs fram vid restaureringen 1929, då även valvmålningarna – som aldrig varit överkalkade – rengjordes. Målningarna i vapenhuset är mycket ofromma, här kan man till exempel se trollharen som mjölkar bönders kor.

Roslagsbro kyrka

Lillråda

Lillråda är en by med samlad bebyggelse. Väderkvarnen, en stolpkvarn, flyttades från Lillråda till Eriksskulle på 1930-talet. Den var i bruk i mindre skala i Lillråda fram till 1920.

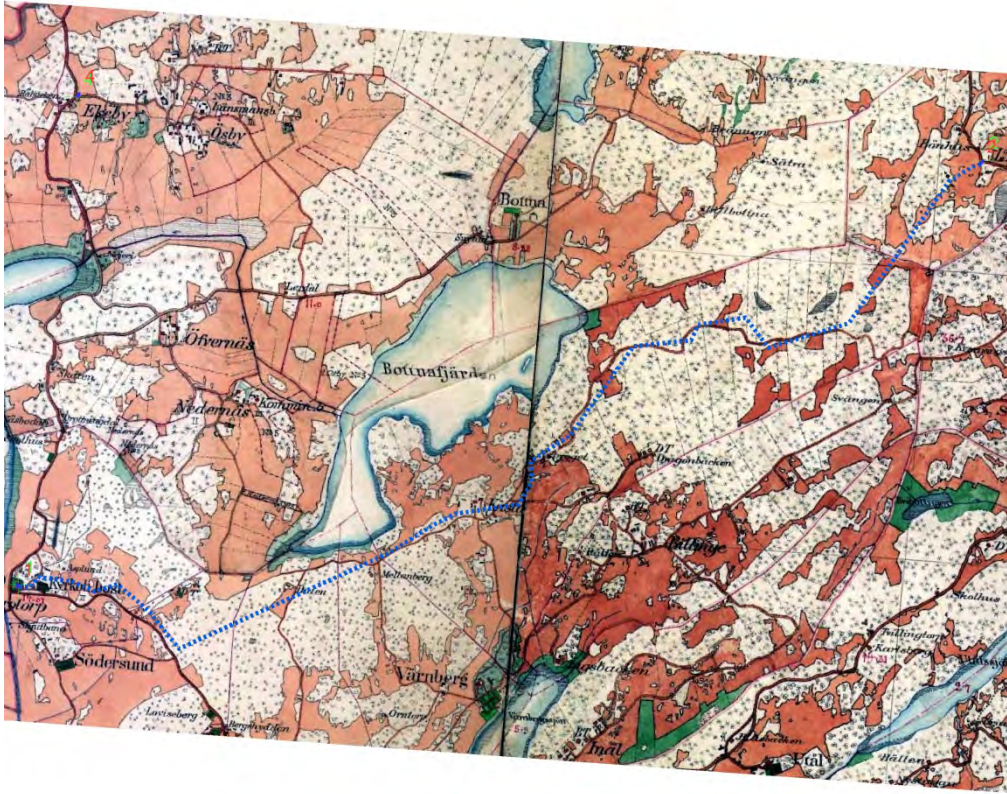
Beskrivning av kyrkstigen Roslagsbro- Lillråda

Vid Lillråda finns ingen markerad stig som vittnar om kyrkstigen. Men efter en kort bit genom skogen finner man fina skogsvägar söderut mot Kåsta. Dessa följer den gamla kyrkstigen. Därefter går stigen öster om Bottenfjärden över ängar till Roslagsbro kyrka. År 1842 kom lagen om allmän skolplikt och delar av kyrkstigen användes som skolväg. Kyrkstigens totala sträckning cirka 25 km, delvis ok. Biten genom skogen är kort.

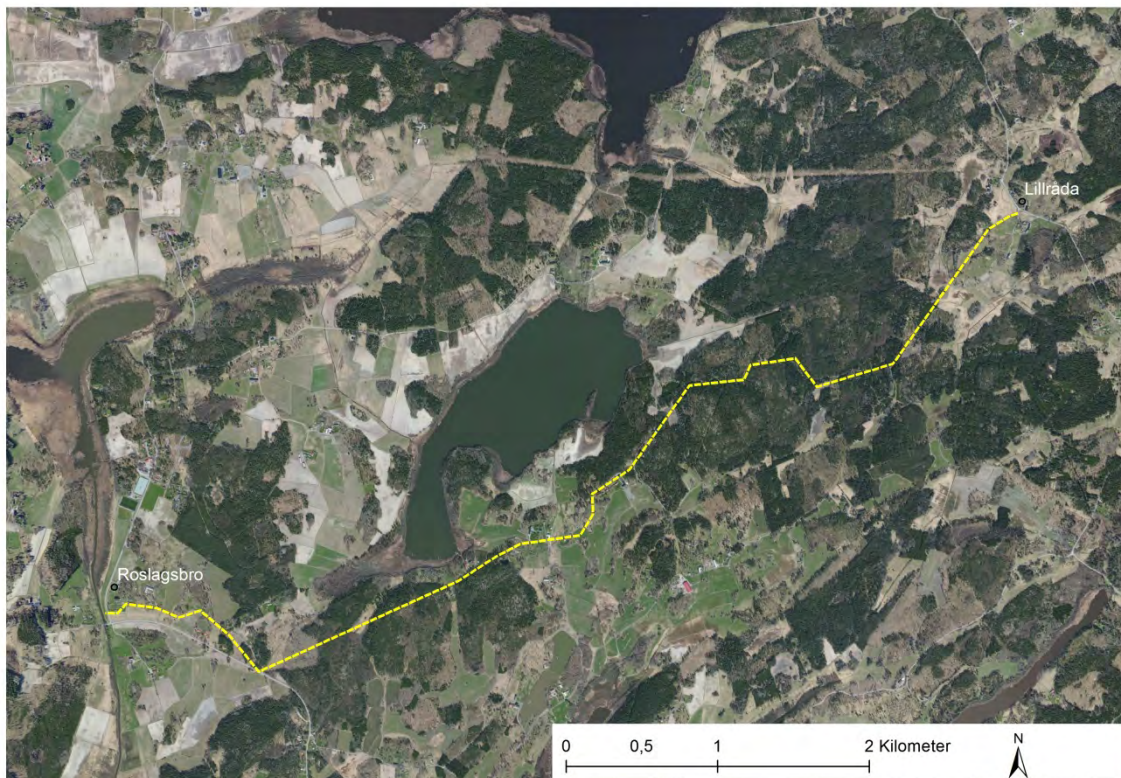
Markägarfrågan

Stigen går över ängar med många ägare. Nordemo på Bottna äger skogen som vi går genom. Det ligger många fritidshus utefter vägen, där finns eventuellt en vägförening. Markägarkartan vi hade tillgång till var väldigt plottrig och svårtillgänglig. Här finns många små markägare.

Häradskartan Roslagsbro Lillråda

Satellitkarta Roslagsbro Lillråda

Lohärad kyrka - Kristineholm.

Lohärad kyrka

Lohärad omnämns för första gången i de skriftliga källorna 1314. Det finns äldre järnåldersbebyggelse som sannolikt startade redan på bronsåldern. På rullstensåsen vid Råby finns ett stort gravfält och på krönet av en moränhöjd ligger en fornborg, en av fyra i socknen.

En gång var Lohärad kyrka en mäktig kyrka, centralt belägen vid den viktiga vägen mot Finland. Den allmänna landsvägen från Stockholm till Grisslehamn gick då nära förbi kyrkan. Lohärads kyrka byggdes under 1200-talet i gråsten. Mot slutet av 1400-talet försågs valven och väggarna med kalkmålningar. Eftersom kyrkan förändrats invändigt är många av kalkmålningarna skadade. I mitten av 1600-talet rasade det högresta västtornet och krossade bland annat vapenhuset. Traktens bönder bidrog med dagsverken som brukligt var till återuppbyggnaden av kyrkan. 1665 sökte bönder i socknen lösa in till Lohärads kyrka pantsatt gods för att få in likvida medel till kyrktornets återuppbyggnad. Något torn byggdes aldrig upp. På Statens historiska museum återfinns idag kyrkans medeltida altarskåp och Birgittaskulptur. Vid kyrkan ligger två numera nedlagda skolhus uppförda av rött panelat timmer.

Lohärad kyrka

Sydost om kyrkan står klockstapeln på den plats som tidigare kallades för Gillstugugärdet. Ännu på 1600-talet stod en gillestuga där. De flesta kända gillena fanns i städerna men mot slutet av medeltiden hade man sannolikt möjlighet att bli medlem av ett socken- eller bygdegille överallt där det fanns tätare bebyggelse.

Kristineholms gård

Gården hette under medeltiden Östersättra men fick sitt nuvarande namn efter Anna Christina Bure, vars farfar köpte gården 1622 av Svante Stenbock. På 1700-talet kom den genom gifte till amiralen friherre Anders Appelbom, död 1721. Enligt en uppgift gav han gården dess nuvarande namn efter sin hustru Kristina f. Clerck. Det finns således två olika uppgifter om varifrån namnbytet kommer.

Landshövdingen Baron E Oxenstierna förvärvade gården 1740 och införlivade den till sitt fideikommiss på Harg, dit den fortfarande hör. Troligen var det han som uppförde den vackra nuvarande herrgården i Rokokostil med utsikt över Erken. Gården har haft en egen skola, såg, ångkvarn, järnvägsstation och många torp, som idag blivit fritidsbostäder. På åsen vid gården finns ett gravfält med 220 fornlämningar.

Beskrivning av kyrkstigen Lohärad kyrka – Kristineholm

Den västra delen av Lohärads socken består av skog. Här finns en verklig gammal, slingrande moränfylld rid- och gångstig mellan Kristineholm och kyrkan. Stigen återuppstod i början av 1980 då hembygdsföreningen lät röja och märka ut den med stolpar. Stigen kallas också Lyskogsvägen.

Det finns en berättelse om en brud som förolyckades på stigen under medeltiden, katolsk tid. Sägner handlar om sköna Gertrud, dotter i den välbärgade familjen som bodde på gården som då hette Östersättra. Gertrud var fäst vid Olof som hennes föräldrar ansåg vara för fattig. De menade att sonen i granngården, den i framtiden sannolikt förmögne Knut, skulle vara ett lämpligare parti för dottern. Gertrud stod på sig och ville inte gifta sig med Knut. Men hennes älskade Olof blev sjuk och dog ung. Gertrud sörjde, genomgick en kris och ville bli nunna och gå i kloster. Hon övertalades dock att gifta sig med Knut. En dunkelgrå novemberdag drog så ett fint följe till Lohärad kyrka längs gamla Lyskogsvägen. Det blev en pampig vigsel i kyrkan. På hemvägen slinter Gertruds häst på den halkiga klippan, Gertrud faller av och slår i huvudet. Blodet strömmar ur ett sår. Gertrud dör, och blir så frälsarens brud som hon lovat.

Denna berättelse nedtecknades av Carl August Holmberg i Norrtälje Tidning år 1891.

Klippan kallas idag Brudberget. Röda strimor syns på klippan; brudens blod säger sägner. Det sägs också att det fortfarande kommer blod ur mossan. Här finns en stenhög som är ett gammalt offerkast. Enligt sed kastade man upp stenar och pinnar på platsen för att skydda sig mot olycka. De flesta offerkast har en tradition, som kan kopplas till ”ond bråd död”, det vill säga att någon har dött på platsen. Antingen av en olyckshändelse som här eller av att någon mördades. Offerkastet kan därför ofta kopplas till en gengångartro och de ligger i regel vid äldre färdvägar, som gick mellan bygderna i form av landsvägar, kyrkstigar och pilgrimsleder.

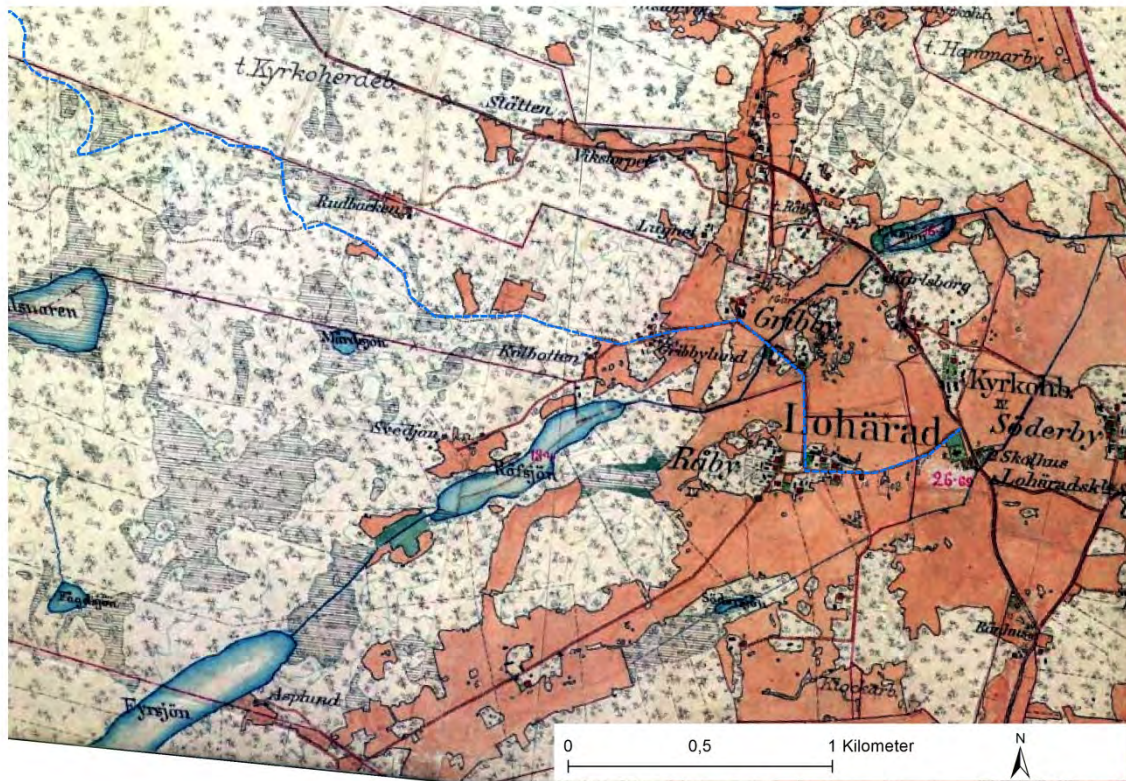
Det finns rester av ekstolparna som Hembygdsföreningen satt upp. Av offerkastet finns en stenhög kvar, rishögen sägs ha eldats upp av drängar på väg hem till Kristineholm en valborgsmässoafton på 1800-talet.

Stigen, som bitvis går mellan stora stenblock, är inte enkel att rida. Vi har hittills varit halvvägs från Lohärad till Kristineholm. Kyrkstigens totala sträckning är ca 12 km, oklart hur lång sträcka som är ridbar. Närmast kyrkan följer dagens vägnät den gamla kyrkstigen.

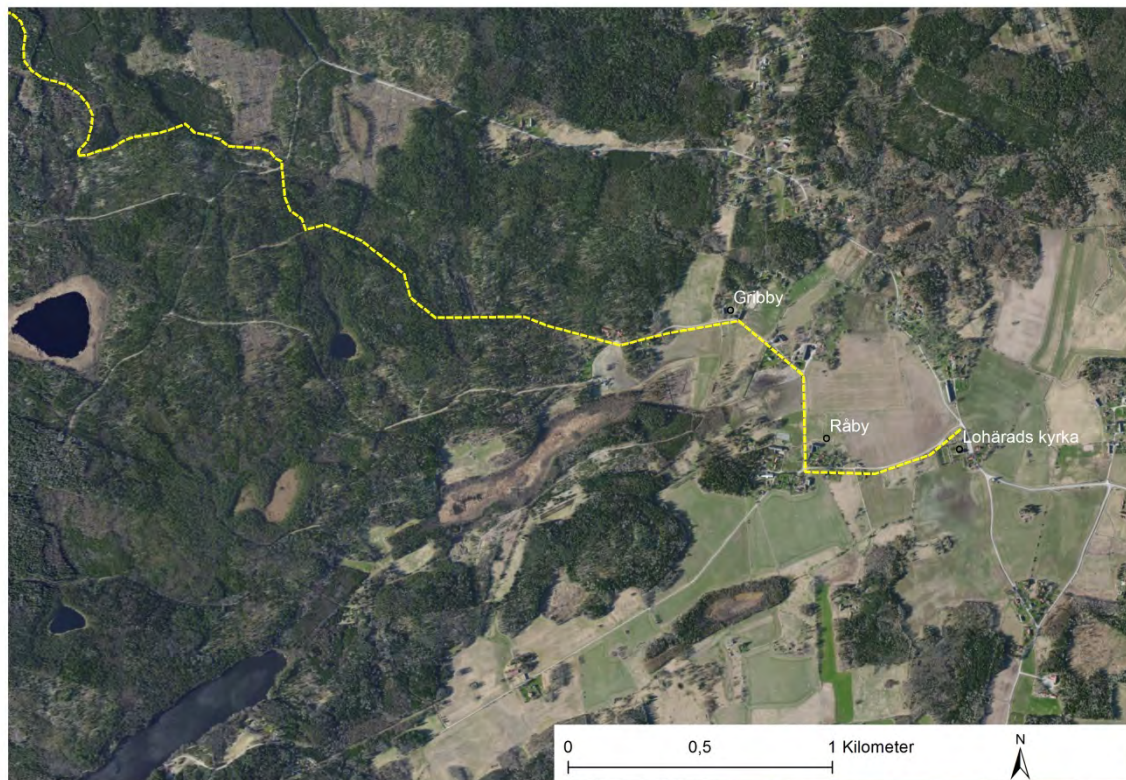
Ägarförhållanden

Prästgården, familjen Mattsson och Kristineholms gård äger stora delar av marken stigen går på. Där finns troligen något fler ägare, vilka vi ej har namnet på.

Härads-karta Lohärad Kristineholm

Satellitkarta Lohärad Kristineholm

Fastställa ridvägar på karta.

Ett syfte med projektet var att fastställa ridvägar inklusive kyrkstigar på karta. På kartan på vår hemsida har vi endast markerat de ridvägar där vi har klara avtal. I övrigt får ryttarna ta sig fram mellan de olika Bädd&Box ställena på allemansrättsliga villkor. Alla Bädd&Box aktörer har försetts med en omgång terrängkartor över området för att kunna bistå ryttarna i sökandet efter lämpliga stigar efter behov och önskemål. Vissa vill rida i skog på smala stigar medan andra vill ha mer av vägar där de kan köra häst och vagn. När det gäller kyrkstigarna har som vi tidigare nämnt den korta projektiden inte möjliggjort klara avtal med markägare till stigarna varför vi inte lägger ut dessa på hemsidan.

Kartan visar de sträckningar i rött där vi har klara avtal med markägarna samt i blått de kyrkstigar vi kartlagt.

Avslutning

I arbetet att kartlägga gamla kyrkstigar i Roslagen har vi haft kontakt med många människor, organisationer och institutioner. Vi kan här inte namnge alla eller ge referenser till varifrån vi inhämtat informationen. Projektgruppen som bestod av Jorun Skagerberg, Elsie Asplund, Irene Liiv, Jenny Dahlerus, Jan Furuvald, Sonia Wallentinus och Yvonne Johansson har haft kontakt med hembygdsföreningar, Norrtälje kommun, Stockholms länsstyrelse, lantmäteriet, riksantikvarieämbetet, bibliotek, företrädare för andra kyrkstigar i Sverige och många andra enskilda personer. Gruppen har också aktivt sökt efter och vandrat på stigarna i naturen. Sofia Händel från Hästriket Roslagen och Gisela Norén från Visit Roslagen har också deltagit i projektgruppen.

Vi vill tacka alla som bidragit i detta arbete. Vår förhoppning är att arbetet inte varit förgäves utan att man utifrån de resultat vi nått kan gå vidare för att få fram fler godkända ridstigar i Roslagen. Vi hoppas också att vi inspirerat flera att söka mer kunskap om den delen av vårt kulturarv som kyrkstigarna i Roslagen utgör.

Ridled
Roslagen